

The fact that there are sufferings in the world, both physical and mental, gives reasons for some philosophers to acknowledge the unevenness of the lives of different human beings. Subjective aspect is important. It is the particular individual who decides whether their life is a value to them, and in generally. It follows the focus on rationality and autonomy as the ability to make independent decisions. The consequence of this view is the denial of the right to life of every human being and, vice versa, the justification of the right to death.

Representatives of the doctrine of sanctity of life, in their turn, believe that any life is equal, regardless of its manifestations. The life is not something in a human being, his or her property only; the life is a human being who lives. Therefore, the destruction of life is a crime against the person in an ontological sense. Despite the popularity of the doctrine of quality in the modern world, the doctrine of sanctity does not lose its justification.

Key words: value, life, quality attributes, human rights.

УДК 1(091)

Я. А. Соболевський, канд. філос. наук, асистент

ШОТЛАНДСЬКИЙ РЕАЛІЗМ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ XVIII-XIX СТ.

В статті здійснено аналіз впливу шотландського реалізму (філософії "здорового глузду") на розвиток американської філософії наприкінці XVIII на початку XIX ст. Визначено основних представників шотландського реалізму: Томас Рід, Дугалд Стюарт, Вільям Гамільтон, а також здійснено аналіз основних рис даної філософської течії. На основі аналізу робіт американських філософів, таких як Леві Гедж, Френсіс Вейленд, Томас Когсвелл Уфам, Марк Голкінс, Френсіс Боуен та ін. даного періоду американської історії прослідковується інтерес до європейської філософії, згадування та цитування зазначених філософів. Зважаючи на даний огляд, можна зробити висновки про наявність непоодиноких звернень до філософії шотландського реалізму, які у своїй сукупності свідчать про окремий період прояву філософії "здорового глузду" в американському інтелектуальному середовищі.

Ключові слова: американська філософія, шотландський реалізм, філософія "здорового глузду".

Шотландський реалізм, відомий як філософія "здорового глузду" ("Common-Sense"), з'явився в Америці ще до Американської революції (American Revolution). Відомо, що він вплинув на американських філософів, політичних діячів: Томаса Пейна (*Thomas Paine*, 1737–1809 pp.), Томаса Джефферсона (*Thomas Jefferson*, 1743–1826 pp.) та інших, й став популярним ідейним рухом першої половини XIX ст. Традиційно філософію та релігійні науки викладали в коледжах президенти, першим хто почав викладати шотландську філософію "здорового глузду" був Джон Візерспун (*John Witherspoon*, 1722–1794 pp.), президент коледжу Нью-Джерсі (*College of New Jersey*). Саме в ці часи посада "професора філософії" стає більш поширеною, адже переважна більшість закінчувала духовні семінарії та згодом викладала моральну філософію та натурфілософію. Як опозиція кальвінізму з його суворими доктринами, європейський філософський рух проголошував свободу волі вихідним пунктом. Своєрідними медіаторами, що єднали шотландську філософію з філософською думкою Сполучених Штатів стали Бенджамін Раш (*Benjamin Rush*, 1745–1813 pp.), Чарльз Годж (*Charles Hodge*, 1797–1878 pp.) та інші.

Поступове звільнення від теологічної забарвленості філософського вчення було реакцією на популярні ідеї мислителя Томаса Ріда (*Thomas Reid*, 1710–1796 pp.). Його книги "Нариси про інтелектуальні сили людини" (*Essays on the Intellectual Powers of Man*, 1785 p.) та "Нариси про активні сили людського розуму" (*Essays on the Active Powers of the Human Mind*, 1788 p.) пропагували цицеронівський "здоровий глузд", як особливий погляд, як основу теорії пізнання та етики. Ліберальні ідеї поступово вплинули на суворий конгрегаціоналізм, змінили американську пресвітеріанську церкву, а також посприяли зміцненню Бостонського унітаризму. Ідея Т. Ріда полягала у тому, щоб відмовитися від скептичного ставлення до існування зовнішнього світу індивідуальних об'єктів на користь віри в цей об'єктивний світ. Об'єктами актів сприйняття постають зовнішні об'єкти, які викликають в людині віру у власне існування. Він не погоджувався з Девідом Г'юмом (*David Hume*, 1711–1776 pp.) та Джорджем Берклі (*George Berkeley*, 1685–1753 pp.) у питанні того, чи є зовнішній світ сукупністю ідей. Основний принцип загального розуміння реалізму Т. Ріда полягав у наступному: "...те що ми необхідно вважаємо саме собою зрозумілим в спільних життєвих поглядах, проте не маємо можливості надати

пояснення, ми називаємо принципами здорового глузду, а те, що явно протистоїть їм – це те, що ми називаємо абсурдним" [6, p. 52]. Його послідовник шотландський філософ Дугалд Стюарт (*Dugald Stewart*, 1753–1828 pp.) у свою чергу запропонував більш помірний підхід до реалізму, тому його теорія сприйняття більше підкреслювала корисність відчуттів у процесі пізнання. Ці погляди добре узгоджувалися з космологічними теоріями та фізикою Ісаака Ньютона (*Sir Isaac Newton*, 1643–1727 pp.). Редагуванням праць Т. Ріда та критикою поглядів Іммануїла Канта (*Immanuel Kant*, 1724–1804 pp.) займався у свій час інший відомий представник шотландського реалізму Вільям Гамільтон (*William Hamilton*, 1788–1856 pp.). Дані постаті у своїх поглядах сформували основу для подальшого аналізу американськими філософами XVIII–XIX ст.

Традиція шотландського реалізму в Америці пов'язана з такими постатями як Леві Гедж (*Levi Hedge*, 1766–1844 pp.), перший професор філософії Гарварду, батько відомого послідовника американського трансценденталізму Фредеріка Генрі Геджа (*Frederic Henry Hedge*, 1805–1890 pp.). Свою роботу "Елементи Логіки" (*Elements of Logick*, 1816 p.) філософ присвятив меті вдосконалення аналітичного мислення (*reasoning faculties*) студентів. Його книга присвячена логіці, у тому вигляді, як вона викладалася у Гарварді у XIX ст., але разом з тим містить певний екскурс в європейську філософію. Згадуючи на сторінках своєї роботи Т. Ріда, Л. Гедж високо оцінює його внесок у філософію, втім, зазначає, що: "Аналіз доктора Ріда логіки Арістотеля містить короткий, але всеосяжний виклад силлогістичної системи. Більш повне уявлення про категорії, разом з різними законами силлогістичного міркування, можна знайти в логічних трактатах Бургерсдейка і Леккерка ... Новий Органон лорда Бекона містить в невеликій кількості ті правила індуктивної логіки, за якими слідують щасливі успіхи як у фізичних дослідженнях, так і в філософії розуму" [3, p. 199-200]. Закликаючи студентів до читання філософської літератури, він наголосив на важливості вивчення: "метафізичних творів Лока, Ріда і Стюарта. З них можна почерпнути велику вигоду; і можна сказати, що вони містять у собі, повну систему інтелектуальної філософії" [3, p. 201-202]. На перший погляд видається, що американський філософ ставить у один ряд представника філософії "здорового глузду" Т. Ріда та представника скептичної філософії Дж. Лока, хоча відомо, що реалізм у багатьох питаннях несуміс-

ний з критичною філософією. Автора цікавить логічний аспект вчень, їхній внесок у логіку та математику. Окрім цього Л. Гедж вважає, що існує п'ять інструментів пізнання – наші відчуття, які дають інформацію про світ навколо. Окрім цього існують поняття, які дають інформацію про віддалені об'єкти, або такі, що не перебувають у безпосередньому сприйнятті. "Сприйняття – це перша властивість людського розуму. Завдяки йому ми отримуємо знання про сили та якості матеріальних об'єктів навколо нас" [3, р. 15-16]. Отже, в теорії пізнання Л. Геджа вихідним поняттям є сприйняття, з якого починається дослідження світу навколо, який безумовно існує, тому що так стверджує "здоровий глузд".

Баптистський міністр і президент Браунського університету (*Brown University*) (1827–1865 pp.) Френсіс Вейленд (*Francis Wayland*, 1796–1865 pp.) так само дотримувався вектору філософії шотландського реалізму. Основними його роботами можна назвати такі: "Елементи моральної науки" (*"The Elements of Moral Science"*, 1835 p.), "Елементи політичної економії" (*"The Elements of Political Economy"*, 1837 p.), "Обмеження відповідальності людини" (*"Limitations of Human Responsibility"*, 1838 p.). У 1827 році він став президентом Браунського університету. За роки своєї адміністрації він сформував престижну бібліотеку та посилив науку. Будучи аболіціоністом в своїх переконаннях, у 1867 році Ф. Вейленд заснував у Вашингтоні освітній заклад (*Wayland Seminary*) для колишніх рабів. У книзі "Елементи інтелектуальної філософії" (*"The Elements of Intellectual Philosophy"*, 1854 p.), яка являє собою збірку статей філософа, де автор розписав власні філософські ідеї, у тому числі погляди на філософію британського емпіризму у особі Дж. Лока. Він досліджує наступні "властивості людського розуму" (*perceptive of human mind*): властивості сприйняття (*perceptive faculties*), завдяки яким ми знайомимось з існуванням та властивостями зовнішнього світу; свідомість (*consciousness*), яка є властивістю за допомогою якої ми усвідомлюємо діяльність нашого власного розуму; первинна установка (*original suggestion*), що породжує первинні ідеї, спричинені сприйняттям чи свідомістю; абстрагування (*abstraction*), яке є властивістю, за допомогою якої ми формуємо поняття родів і видів, або класів; пам'ять (*memory*), за допомогою якої ми зберігаємо і пригадуємо наші знання про минуле; розум (*reason*), за допомогою якого, використовуючи знання, отримані іншими властивостями, ми маємо змогу отримати нові оригінальні знання; уява (*imagination*) є такою властивістю, яка з матеріалу, що вже існує у свідомості, утворює складні уявлення чи розумові образи, відповідно до нашої власної волі; смак (*taste*) є чуттєвістю, за якою ми визнаємо красу та потворність природи чи мистецтва, отримуючи задоволення від одного, і страждаючи від іншого" [11, р. 12-13]. Разом з тим, Ф. Вейленд в жодному разі не обмежує особливості людського розуму вищезазначеними властивостями: "Крім цього, розум наділений совістю або здатністю, за допомогою якої ми здатні до морального зобов'язання; наділений волею, що є рушійною силою, за допомогою якої ми діємо; наділений різними емоціями, інстинктами і упередженнями, які є частинами людської душі" [11, р. 13]. Свої ідеї філософ підкріплює посиланнями на роботи Т. Ріда, Д. Стюарта, Дж. Лока та ін., стверджуючи, що філософія "здорового глузду" видається йому, по-перше, зрозумілою, по-друге, її ідеї прості, необхідні та універсальні.

Інший вихідний представник американської філософії Томас Когсвелл Уфам (*Thomas Cogswell Upham*, 1799–1872 pp.) працював професором моральної філософії в Бовдін-коледжі (*Bowdoin College*), штат Мен

(*Maine*). Серед його учнів були трансценденталіст Натаніель Готорн (*Nathaniel Hawthorne*, 1804–1864 pp.), поет Генрі Водсворт Лонгфелло (*Henry Wadsworth Longfellow*, 1807–1882 pp.) та ін. Серед його робіт, присвячених філософії, психології, етиці, традиційно виокремлюють: "Елементи інтелектуальної філософії" (*"Elements of Intellectual Philosophy"*, 1827 p.), "Філософсько-практичний трактат про волю" (*"Philosophical and Practical Treatise on the Will"*, 1834 p.), "Філософія ментальності" (*"Mental Philosophy"*, 1869 p.). Дослідник з Дюкського університету (*Duke University*) Джон С. Уеберсакс (*John S. Uebersax*) зазначає, що американський філософ цікавився переважно антропологією, християнською містиком, пацифізмом та поезією, а тому він вдало поєднував науковість з вільнодумством. Він переконаний у тому, що Т. К. Уфам був прихильником "здорового глузду", про що зазначає у своїй статті "Спадщина Томаса Когсвелла Уфам". Філософ пише: "Підхід Уфам, що поєднує в собі інтроспекцію та філософію ментальності, продовжує традицію Просвітництва, започатковану Джоном Локом, ба більше, вона відображає вплив шотландської філософської школи Здорового Глузду. Ця традиція, пов'язана з Томасом Рідом, Дугалдом Стюартом, сером Джеймсом Макінтошем та іншими..." [8]. В людському розумі (*human mind*) філософ Т. К. Уфам виокремлював такі складові (*departments*): інтелект (*intellect*), чуттєвість (*sensibilities*) та волю (*will*). Інтелект включає в себе відчуття, сприйняття, пам'ять, міркування тощо. Чуттєвість включає емоції, бажання, почуття обов'язку тощо. Воля породжує вибір між бажаннями і зобов'язаннями. На сторінках трактату "Філософсько-практичний трактат про волю" американський філософ зазначає: "Воля, таким чином, є кульмінаційним моментом духовної природи людини, вона є свідком і арбітром над усіма іншими [складовими]. Дуже важливо чинити відповідально, вільно та впорядковано, розумно та чесно. Без неї все інше є ніщо" [9, р. 72]. Він погоджується з Т. Рідом у питанні волі, що кожен акт волі має мати об'єкт спрямування, оскільки той, хто воліє, завжди воліє щось. А разом з тим і сам об'єкт певною мірою визначає суб'єкт. Як було зазначено, ідея свободи була актуальна для американських філософів реалістів, які прагнули подолати пуританський детермінізм. Вплив шотландського реалізму неминуче пов'язаний з англійським філософом Дж. Локом, якого часто-густо цитують американські філософи, визнаючи авторитет французького мислителя. Не зважаючи на географічну та політичну відмінність, можна припустити, що філософія "здорового глузду" звучала в текстах американських філософів як своєрідне британське явище. У своїй книзі "Елементи інтелектуальної філософії" Т. К. Уфам слідом за Дж. Локом критикує вроджені ідеї, досліджує сприйняття, походження простих ідей, як вони комбінуються у складні. До відомого аргументу Дж. Лока про співвідношення мислення та буття "*Cogito ergo sum*" філософ Т. К. Уфам має критичне зауваження: він називає даний умовивід з одного боку логічною помилкою *petitio principii*, оскільки це є передбаченням підстави. Філософ приходиться до висновку про те, що *Cogito* еквівалентне припущенню, що я є мислячою істотою; і *Ergo sum* може бути буквально витлумачено, як "відповідно я існую". Цей засновок вже передбачає, що Я існувало як мисляча істота, і саме ці засновки він використовує як доказ власного існування" [9, р. 21-22]. З іншого боку філософ визнає первинною істиною самоочевидність існування та самоідентифікації. Він згадує античного філософа Піррона з Еліди (*Πύρρων*, 360–270 pp. до н.е.), який висловив сумнів щодо всіх відомих істин у існування

матерії. Цей скептицизм свідчить про релятивність даних органів чуттів, які дають постійно різну інформацію про зовнішній світ, але сумніватися в існування зовнішнього світу видається безглуздим. Як і сумніватися в існуванні природи, створеної Богом, не можливо паралельно віруючи у Його існування. Отже існування зовнішнього матеріального світу підлягає "здоровому глузду", ця істина проходить крізь всю книгу філософа.

Можна припустити, що філософія "здорового глузду" вимагала раціонального погляду на священні тексти, а оскільки більшість професорів філософії викладали релігійні дисципліни, необхідним стало зближення теології та філософії. Подібно до Ф. Вейленда, який писав, що докази автентичності Святого Письма слід розглядати як приклади "загальних законів аргументації" [12, p. 139], Марк Гопкінс (*Mark Hopkins*, 1802–1887 pp.) вважав, що наукова аргументація, застосована до Святого Письма, "ніяк не змінює попередні гіпотези, але контролює достовірність фактів" [5, p. 41]. Це означає, що філософія покликана не суперечити релігійному знанню, а шукати логічні докази його істинності. Професор моральної та інтелектуальної філософії (1830–1887 pp.) М. Гопкінс в свій час працював на посаді президента коледжу Вільяма (*William College*) (1836–1872 pp.), який він сам закінчив у 1827 році. Будучи четвертим президентом, він обіймав цю посаду довше всіх інших – з 1836 по 1872 роки. Його авторству належать такі книги, як "Лекції з моральної науки" ("*Lectures on Moral Science*", 1863 p.), "Закон любові і любов як закон" ("*The Law of Love and Love as a Law*", 1869 p.), "Загальне вчення про людину" ("*An Outline Study of Man*", 1873 p.), "Біблійна ідея людини" ("*The Scriptural idea of man*", 1883 p.) та ін. З книги шостого президента коледжу Франкліна Картера (*Franklin Carter*, 1837–1919 pp.), яка присвячена попереднику й має назву "Марк Гопкінс" ("*Mark Hopkins*", 1892 p.), відомо про філософські погляди філософа зі слів його сучасника. Коли М. Гопкінс викладав інтелектуальну філософію, він використовував тексти Д. Стюарта. Про М. Гопкінса Ф. Картер пише: "Йому імпонувала шотландська філософія від початку. Він був вихованцем цієї школи, і цілком ймовірно, що він розвивав ідеї цієї філософії більше, ніж будь-хто інший з мислителів Америки" [1, p. 101]. У своїх роздумах М. Гопкінс намагався вирішити питання співвідношення суб'єкту та об'єкту, щоб подолати з одного боку скепсис, з іншого, як він пише, "німецький туман" – ідеалізм. В роботі "Лекції з моральної науки" філософ пише: "Якщо людина не може знати, що вона усвідомлює, то здавалося б, вона нічого не може знати взагалі, але все ж таки, всі питання між Рідом та Гамільтоном, з одного боку, й великою масою філософів з іншого, стосуються питання того, що дано в акті свідомості як суб'єкт і об'єкт, які в остаточному аналізі постають не ідентичними ... єдине питання полягає в тому, що саме дає свідомість?" [4, p. 27].

У своїх філософських поглядах Френсіс Боуен (*Francis Bowen*, 1811–1890 pp.) тяжів до реалізму, який прослідковується на сторінках його робіт: "Нариси про спекулятивну філософію" ("*Essays on Speculative Philosophy*", 1842 p.), "Принципи метафізичної та етичної науки, застосовані до доказів релігії" ("*The Principles of Metaphysical and Ethical Science Applied to the Evidences of Religion*", 1855 p.), "Трактат про логіку або закони чистої думки" ("*A Treatise on Logic, or the Laws of Pure Thought*", 1864 p.). На думку дослідників, таких, наприклад як Гонсало Л. Фонсека (*Gonçalo L. Fonseca*), Ф. Боуен не зазнав впливу популярного трансценденталізму Нової Англії та не цікавився філософією І. Канта, натомість він був передвісником американсь-

кого прагматизму. У своїх філософських розвідках Ф. Боуен тяжів до локівського емпіризму та шотландської філософії "здорового глузду", окрім того Ф. Боуен опублікував видання творів Дугалда Стюарта і був найсучаснішим захисником сера Вільяма Гамільтона [2].

Для загальної картини варто згадати ще декілька американських філософів, які працювали в душі шотландського реалізму. Так, наприклад прибувши до Америки Джеймс Маккош (*James McCosh*, 1811–1894 pp.) працював професором логіки та метафізики в Королівському коледжі (*Queen's College*) в Белфасті (*Belfast*), згодом став президентом Принстонського коледжу (*Princeton College*) (1868–88 pp.). Окрім відомої його роботи "Метод Божественного уряду, фізичний та моральний" ("*The Method of Divine Government, Physical and Moral*", 1850 p.), дослідники виокремлюють книгу "Шотландська філософія" ("*The Scottish Philosophy*", 1875 p.), яка засвідчує зацікавленість філософа європейською думкою. Він заперечував той факт, що наші переконання про природу зовнішнього світу базуються на ідеях сприйняття, втім, він вважав, що вони є прямим слідством самого сприйняття а, отже, не можуть бути поставлені під сумнів, оскільки тоді під сумнів падає саме сприйняття. Інший дослідник, Єльський професор моральної філософії та метафізики Ноа Портер (*Noah Porter*, 1811–1892 pp.) (1847–1892 pp.), очолював посаду президента Єльського університету (*Yale University*). Він прагнув поєднати у своїх поглядах шотландський реалізм з німецьким ідеалізмом. На відміну від Дж. Маккоша, який не захоплювався ідеями І. Канта, Н. Портер у своїх етичних поглядах звертався до німецького ідеалізму. Його перу належать такі роботи як "Людський інтелект" ("*The Human Intellect*", 1868 p.), "Елементи інтелектуальної науки" ("*The Elements of Intellectual Science*", 1871 p.), "Науки про природу проти наук про людину" ("*The Sciences of Nature versus the Science of Man*", 1871 p.), "Етика Канта" ("*Kant's Ethics*", 1886 p.). Філософ Джозеф Хейвен (*Joseph Haven*, 1816–1874 pp.) за довгу кар'єру працював професором моральної філософії в Амхерстському коледжі (*Amherst College*), професором моральної філософії в Чиказькому університеті (*Chicago University*), написав наукові роботи: "Філософія ментальності" ("*Mental Philosophy*", 1858 p.), "Моральна філософія, включно з теоретичною та практичною етикою" ("*Moral Philosophy, Including Theoretical and Practical Ethics*", 1859 p.). В своїх роботах він використовував погляди шотландських реалістів задля збагачення історії американської філософської думки.

Зважаючи на даний огляд, можна зробити висновки про наявність непоодиноких звернень до філософії шотландського реалізму, які у сукупності свідчать про унікальний період філософії "здорового глузду" в американському інтелектуальному середовищі. Характерною рисою всіх зазначених дослідників було звернення до текстів Т. Ріда, Д. Стюарта та представників британського емпіризму. Пошуки достовірного очевидного знання не прийняли скептицизм та суб'єкт-об'єктну проблематику, натомість звертали увагу на зміст свідомості як на об'єкт наукового пізнання. Разом з тим американські філософи використовували аргументацію по відношенню до етики та релігійних наук.

Список використаних джерел:

1. Carter F. Mark Hopkins / Franklin Carter. – Boston, New York: Houghton, Mifflin and Company, 1892. – 375 p.
2. Fonseca G. L. Francis Bowen, 1811-1890 [Electronic Resource] / G. L. Fonseca – Access mode: <http://www.hetwebsite.net/het/profiles/bowen.htm>. (viewed on November 01, 2018). – Title from the screen.
3. Hedge L. Elements of logic, or, A Summary of the general principles and different modes of reasoning / Levi Hedge. – Cambridge: Printed at the University Press, by Hilliard and Metcalf, 1816. – 202 p.

4. Hopkins M. Lectures on Moral Science / Mark Hopkins. – Boston: Gould and Lincoln, 1862. – 309 p.
5. Hopkins M. Lectures on the Evidences of Christianity / Mark Hopkins. – Applewood Books, 1846. – 388 p.
6. Reid T. An Inquiry into the Human Mind, on the Principles of Common Sense / Thomas Reid. – London: Printed for T. Cadell in the Strand, London; and J. Bell and W. Creech, Edinburgh, 1785. – 488 p.
7. The Cambridge Companion to Thomas Reid / Eds. Terence Cuneo, René van Woudenberg. – Cambridge University Press, 2004. – 369 p.
8. Uebersax J. S. The Legacy of Thomas Cogswell Upham. An American Psychology of Holiness and Peace [Electronic Resource] /

- John S. Uebersax. – Access mode: <http://www.john-uebersax.com/plato/upham.htm>. (viewed on November 01, 2018). – Title from the screen.
9. Upham T. C. A Philosophical and Practical Treatise on the Will / Thomas C. Upham. – Portland: W. Hyde, 1834. – 400 p.
 10. Upham T. C. Elements of intellectual philosophy / Thomas C. Upham. – Portland: W. Hyde, 1827. – 504 p.
 11. Wayland F. The Elements of Intellectual Philosophy / Francis Wayland. – New York: Sheldon & Company, 1854. – 426 p.
 12. Wayland F. The Elements of Moral Science / Francis Wayland. – New York: Printed for Cooke and co., 1835. – 448 p.

Надійшла до редколегії 07.11.18

Я. А. Соболевский

ШОТЛАНДСКИЙ РЕАЛИЗМ В АМЕРИКАНСКОЙ ФИЛОСОФИИ XVIII-XIX ВВ.

В статье осуществлен анализ влияния шотландского реализма (философии "здорового смысла") на развитие американской философии в конце XVIII в начале XIX вв. Определены основные представители шотландского реализма Томас Рид, Дугалд Стюарт, Уильям Гамильтон, а также осуществлен анализ основных черт данного философского течения. На основе анализа работ американских философов, таких как Леви Хедж, Фрэнсис Вейленд, Томас Когсвелл Уфам, Марк Хопкинс, Фрэнсис Боуэн и др. данного периода американской истории прослеживается интерес к европейской философии, упоминание и цитирование указанных философов. Учитывая данный обзор, можно сделать выводы о наличии неоднократных обращений к философии шотландского реализма. Эти аргументы в своей совокупности свидетельствуют об отдельном периоде проявления философии "здорового смысла" в американской интеллектуальной среде.

Ключевые слова: американская философия, шотландский реализм, философия "здорового смысла".

Y. A. Sobolievskyi

SCOTTISH REALISM IN AMERICAN PHILOSOPHY IN THE 18TH AND 19TH CENTURIES

The article analyzes the influence of European philosophy, especially Scottish realism, or the philosophy of "common-sense" on the development of American philosophy of the late 18th – early 19th century. The main representatives of Scottish realism, such as Thomas Reid, Dugald Stewart, and William Hamilton are determined; the main features of this philosophical trend are analyzed. Special influence on the American philosophy of "common-sense" was provided by the work of British empiricist J. Locke, despite some disagreements. Based on the analysis of the works of American philosophers such as Levi Hedge, Francis Wayland, Thomas Cogswell Upham, Mark Hopkins, Francis Bowen and other philosophers of this period of American history, interest in European philosophy is traced, reference and citation of these philosophers are analyzed. It is possible to draw conclusions about the presence of repeated appeals to the philosophy of Scottish realism, which testify to the period of activity of the philosophy of "common-sense" among American intellectuals. The article concludes that there are concrete references to the philosophy of Scottish realism. Taken together, these facts indicate a unique period of the philosophy of "common sense" in the history of early American philosophy. A characteristic feature of all these researchers was the appeal to the texts of Scottish realists and representatives of British empiricism. The search for reliable evident knowledge did not accept skepticism and subject-object problems, but focused attention on the content of consciousness as an object of scientific knowledge. The era of Scottish realism influenced the development of both rational philosophy and the irrational philosophy of American transcendentalism. The philosophy of "common-sense", albeit a logical continuation of the American Enlightenment, received a special place in the history of philosophical thought. At the same time, the American philosophers used argumentation on ethics and religious sciences.

Keywords: American philosophy, Scottish realism, the philosophy of "common-sense".

УДК 929:3.08(477):140.8 "19"

П. М. Ямчук, д-р філос. наук, проф.

ОСОБИСТІТЬ МИКОЛИ ПІДГОРНОГО В СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті, присвяченій аналізу маловивченої в новітньому соціально-гуманітарному дискурсі постаті українського державного й політичного діяча М.В.Підгорного в філософсько-українознавчому аспекті приділено увагу вивченню його ціннісно-сміслових і буттєвих пріоритетів. Досліджуються маловідомі риси його психологічного портрету, окреслюються морально-етичні домінанти, що актуалізувалися у його державно-громадській діяльності та повсякденному житті. Аналізується ставлення М.В. Підгорного до України, до українського духовно-інтелектуального феномену, проявлене у різних соціально-буттєвих та історичних ситуаціях. Проаналізовано оцінки, які надавалися особистості М.В.Підгорного сучасниками. Особливо вивчаються досі маловідомі вчинки й дії М.В.Підгорного під час Празької весни 1968 року, його опір тихій сталінізації ранньобрешнєвських часів.

Ключові слова: Микола Підгорний, особистість, соціально-історичний контекст, україноцентризм, філософія соціального буття, рецепція

Актуальність теми. Обумовлюючи нашу зацікавленість заявленою проблематикою, слід одразу поставити – із належною ясністю – наріжне – як, що мати на увазі сутність висвітлення одного із ключових аспектів особистості М.В.Підгорного як державного та політичного діяча питання. Чи мав на меті відійти і чи відійшов він від засадничих принципів діяльності Нікіти Хрущева після організованого ним і його тодішніми соратниками жовтневого пленуму 1964 року, на якому тодішній керівник КПСС і СССР був усунутий від влади? Чи – навпаки – як це не парадоксально звучить – М.В.Підгорний прагнув, ініціюючи усунення від влади в СССР Н.С.Хрущева, продовжити його реформаторські починання у тих державно-політичних царинах, де він вже не був спроможним, через низку причин, це зробити? Цією низкою причин у світоглядно-ментальному портреті Н.С.Хрущева були, серед інших – вкорінена тривалим попереднім досвідом психологічна залежність від сталінської школи форму-

вання державного й політичного діяча, ідеологічна зашореність, сполучена із не надто високим рівнем освіченості, досить поважний, як для одноосібного можновладця, вік. Відповідь на поставлене вище питання має бути ствердною. Микола Підгорний і справді прагнув продовжувати прогресивні хрущовські починання ... без самого Хрущева, який став їх гальмувати.

В тоталітарній державі – СССР відкриті форми протесту, такі як Майдан, опозиційні рухи, такі як "Солідарність" у Польщі межі 1970-80-х років, є суворо забороненими. Як ми зазначали у статті "Микола Підгорний як державний діяч" одним із тих, хто іманентно, свідомо чи несвідомо, сприяв своєю діяльністю на посаді Голови Президії Верховної Ради СССР появі національно-визвольних та правозахисних рухів у другій половині 1960-х та на самому початку 1970-х років, під час "хрущовської відлиги без Хрущева" був саме він. Відтак, йому, щоби зберегти не лише тимчасову